

Bachelorscriptie voor de cursus:
Typologie van het Nederlandse woonhuis
1500-1750
(DWG II: Architectuurgeschiedenis)

Aangeboden aan dhr. P.T.E.E. Rosenberg

Nikki de Jong
3238075

De Hinthamerstraat, een gelijke verbinding

Universiteit Utrecht

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	P. 3
STAD- EN STRATENBOUW	P. 4
<i>Stadsontwerp</i>	P. 5
WOONHUISTYPOLOGIE	P. 5
<i>Huisbouw</i>	P. 6
<i>Gevelontwikkeling</i>	P. 6
<i>Indeling</i>	P. 7
<i>Invloeden van buitenaf</i>	P. 8
VERGELIJKEND WOONHUISONDERZOEK	P. 9
<i>Hinthamerstraat 85-87</i>	P. 9
<i>Hinthamerstraat 90</i>	P. 10
<i>Hinthamerstraat 138</i>	P. 10
<i>Hinthamerstraat 157</i>	P. 11
<i>Hinthamerstraat 182</i>	P. 12
KARAKTERISTIEK?	P. 13
BEHOUD HINTHAMERSTRAAT	P. 14
CONCLUSIE	P. 14
BIJLAGE	P. 17
NOTEN EN GERAADPLEEGDE LITERATUUR	P. 25

INLEIDING

De geschiedenis van 's-Hertogenbosch gaat terug tot het jaar 800. In dat jaar trokken immigranten over de grote rivieren het gebied Orthen binnen.¹ Dit gebied lag op een noordelijke uitloper van de grote dekzandrug aan de Dieze, een zijrivier van de Dommel.² (Zie bijlage: afbeelding 1) Waarschijnlijk was deze streek daarvoor al een strategisch punt van feodale heren. Deze lokale leenrechtige heren hielden zich hoofdzakelijk bezig met belasting innen en niet met het drijven van handel, waardoor de kleine nederzetting onmogelijk kon uitgroeien tot een stad. Pas vanaf de 9de eeuw bloeide de handel op via rivieren en werd 's-Hertogenbosch gesticht.³ Men kan aannemen dat deze stad gesticht is op een plaats waar zich ooit een bos bevond. Jacob van Oudenhoven beschreef nauwkeurig in zijn *Beschrijvinghe der stad van 's Hertogenboscche* uit 1670 hoe dit bos erbij moet hebben gelegen (Zie bijlage: tekstfragment 1).

Vanaf de Markt breidde de stad zich uit. De stadsmuur werd verlegd en daarmee werd de stad aanzienlijk vergroot. De Hinthamerstraat is één van de belangrijkste straten die vanaf de 15de eeuw bij de stadsuitbreiding werd uitgebreid. De straat meet nu in totaal bijna een kilometer. Over het eerste en oudere deel van de straat is veel geschreven en gedocumenteerd, over het tweede deel is echter minder bekend. Dit deel betreft de Hinthamerstraat vanaf het kruispunt Torenstraat en Sint Josephstraat, waar voorheen de eerste stadsmuur stond. Op het eerste oog lijken de huizen van de buitenkant in de Hinthamerstraat veel op elkaar. Doel van dit onderzoek is om na te gaan of de typologie of indeling van deze huizen ook veel op elkaar lijkt. Daarbij bespreek ik alleen woonhuizen en laat ik overige, soms hele bijzondere gebouwen achterwege. De Hinthamerstraat is voornamelijk gesierd met lijstgevels, wat opmerkelijk is. Deze gevels kunnen namelijk nooit oorspronkelijk zijn geweest. De gevelontwikkeling krijgt daarom ook aandacht in deze bachelorscriptie.

¹ Steenhouwer, K.J., *'s-Hertogenbosch bestaat nog! De herontdekking van een belangrijke middeleeuwse stad*, 's-Hertogenbosch / Stichting Archeologie en Bouwhistorie 's-Hertogenbosch, 1991, p. 23.

² Doordat dekzand opwaait en vast wordt gehouden door begroeiing, ontstaat een dekzandrug.

³ Steenhouwer 1991 (zie noot 1), p.23.

STAD- EN STRATENBOUW

‘S -Hertogenbosch kreeg rond 1196 stadsrechten van Hertog Hendrik I en dat bevorderde de handel. Deze hertog stimuleerde daarmee gelijktijdig de groei van de stad.⁴ Veel kooplieden vestigden zich hier omdat het nabije kruispunt van waterwegen voor hen een groot voordeel had. Daarnaast moest deze snelgroeïende handelsstad ook goed verdedigbaar zijn. Na de stadsstichting werd daarom direct begonnen met het aanleggen van stadsmuren.⁵ De eerste ommuring bevatte de Markt en de directe omgeving hiervan. Waarschijnlijk zijn de eerste muren in de eerste helft van de dertiende eeuw gebouwd.⁶ (Zie bijlage: afbeelding 2)

Hierna breidde de stad zich in rap tempo uit. In 1318 gaf Hertog Jan III goedkeuring om de stad uit te breiden.⁷ Er waren plannen voor een tweede muurtracé, waarbinnen terrein werd opgehoogd om het geschikt te maken voor bebouwing.⁸ (Zie bijlage: afbeelding 3 en 4) Toen de tweede muur gereed was, werden de eerste nieuwe huizen gebouwd langs de Hinthamerstraat en langs de Verwersstraat.⁹ Dit is geen onlogische bestemming voor nieuwe huizen: de stad ligt op een dekzandrug en kent daarom hoge en lage terreinen. (Zie bijlage: afbeelding 5) Een hooggelegen dekzandrug beschermde bewoners tegen wateroverlast. De gesteldheid van het landschap was dus van grote invloed voor het positioneren van eventuele stadsuitbreidingen. De zandrug is tijdens het holoceen ontstaan door de stroming van de kleine rivieren de Dommel en de Aa.¹⁰ Op afbeelding 5 is de hoogteligging van de stad af te lezen. De Markt ligt duidelijk het hoogst en wordt bijgestaan door het oostelijke gebied (Hinthamerstraat), het zuidoostelijk gebied (Verwersstraat) en het zuidwestelijk gebied (Vughterstraat), waar de eerste huizen buiten het eerste muurtracé werden gebouwd.

's-Hertogenbosch is één van de oudste steden van Nederland en kende prominente stenen huizen.¹¹ Klei voor de productie van bakstenen was volop aanwezig door de Nederlandse rivieren. Gemene (of gemeenschappelijke) muren kwamen door het gebruik van baksteen al vroeg voor in 's-Hertogenbosch. De Hinthamerstraat bestaat grotendeels uit aan elkaar gebouwde woonhuizen, waarbij burens gebruik maken van

⁴ Glademans, R., Tussenbroek, G. van, *De Moerasdraak. Achthonderd jaar Bossche vestingwerken*, 's-Hertogenbosch / ADR.Heijnen, 1999, p. 6.

⁵ Glademans 1999 (zie noot 4), p. 6.

⁶ Glademans 1999 (zie noot 4), p. 6.

⁷ Glademans 1999 (zie noot 4), p.12.

⁸ Glademans 1999 (zie noot 4), p.13.

⁹ Hoogma, D., *De onderste steen boven. 25 jaar bouwhistorie in 's-Hertogenbosch*, Utrecht / Matrijs, 2000, pp. 190-191.

¹⁰ Hoogma 2000 (zie noot 9), p. 190.

¹¹ Meischke, R., H.J. Zantkuijl en P.T.E.E. Rosenberg, *Huizen in Nederland. Noord-Brabant en de oostelijke provincies* (deel 4), Amsterdam/Zwolle 2000, p. 10.

dezelfde zijmuren.

Stadsontwerp

Jan van der Eerden, een architect die bekend staat om zijn kennis over het gebouwde culturele erfgoed van 's-Hertogenbosch, heeft een theorie over het stadsontwerp. Hij meent namelijk dat Plato's gelijkbenige driehoek de basis is voor het Bossche stadsontwerp.¹² In de bijlage is te lezen hoe deze theorie exact luidt. (Zie bijlage: tekstfragment 2) Het komt erop neer dat het stadsplan is afgeleid van een driehoek, die weer is afgeleid van een hexagram, een zeshoek. Daarin zijn de hoofdstraten Hinthamerstraat, Vugtherstraat en Orthenstraat dominant. Deze straten monden allemaal uit op de Markt, het centrum van de stad.

Het belang van eerdergenoemde hoofdstraten komt uitdrukkelijk naar voren in de aanleg van zijstraten.¹³ Deze werden op het verbindingsdeel met de hoofdstraat smaller gemaakt en kregen vaak ook een bocht, zodat de rest van de straat niet te zien was als men in de hoofdstraat stond.¹⁴ Daarnaast kwamen de zijstraten nooit tegenover elkaar uit. Panden die tegenover een zijstraat lagen, werden uitgedost met een bijzondere of opvallende gevel. Losstaande panden waren ongebruikelijk in de Bossche middeleeuwen.¹⁵ Deze zijn ook niet te vinden in de Hinthamerstraat.

WOONHUISTYPOLOGIE

De Hinthamerstraat was één van de straten die als verbindingsweg naar een naastliggend dorp moest gaan functioneren.¹⁶ In dit geval het dorp Hintham, dat buiten de stadsmuur lag, en waar de straat haar naam aan te danken heeft. (Zie bijlage: afbeelding 6) De straat heeft veel zijstraten omdat het als hoofdweg verbonden werd met andere parallelle wegen.¹⁷ Op stadsplattegronden is goed te zien dat alle grote verbindingswegen de loop van de Binnendieze volgen. Dat is ook de reden dat iedere straat is uitgerust met een flauwe bocht.¹⁸

Hoogstwaarschijnlijk is de Hinthamerstraat pas later bestraat. De wegen rondom de Markt werden namelijk pas in de 14de eeuw verhard.¹⁹ Alle andere straten waren zandwegen, waardoor gemakkelijk karrensporen,

¹²Kops, W., *'s-Hertogenbosch. Een rijke, roerige en roemruchte historie*, Zutphen / Koninklijke Wöhrmann, 2008, p. 22.

¹³Kops 2008 (zie noot 12), p. 23.

¹⁴Kops 2008 (zie noot 12), p. 23

¹⁵Kops 2008 (zie noot 12), p. 23

¹⁶De twee andere verbindingswegen waren de Vugtherstraat en de Orthenstraat.

¹⁷Sasse van Ysselt, A.F.O. van, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch / Adr. Heinen, 1975, p. 45.

¹⁸Heijden, van der P.J., Laar, van der, R., Luyckx, J.J. e.a. (red.), '800 jaar Den Bosch, de Bosschenaren en hun stadsbeeld' in: *Ach lieve tijd. 800 jaar Den Bosch en de Bosschenaren*, 's-Hertogenbosch 1983, p.277.

¹⁹Heijden 1983 (zie noot 18), p. 277.

kuilen en waterplassen konden ontstaan.²⁰ De stad veranderde door regen en zand snel in een grote modderplas. Het ontbreken van regenpijpen versterkte dit effect.²¹

Huisbouw

Modderplassen behoorden in de 14de eeuw tot het straatbeeld omdat de meeste huizen in 's-Hertogenbosch gebouwd waren van hout en leem met een dak van stro of riet. (Zie bijlage: afbeelding 7) Hierdoor stroomde regenwater zo op straat. De kapbedekking zorgde niet alleen bij regenachtig weer voor problemen: het materiaal was doorgaans ook erg brandbaar. Als een dak vlam vatte, kon een groot deel van de stad afbranden. Dat was in 1419 het geval toen een deel van de woonhuizen in de Hinthamerstraat afbrandde. Daarom werd in 1463 bepaald dat huizen geen daken van riet of stro meer mochten hebben, maar wel een tegel- of leienbedekking.²² Daarvoor kon men zelfs een subsidie aanvragen bij het gemeentelijke bestuur. Deze oplossing zorgde echter niet direct voor een brandvrije stad: de houten voorgevels die 's-Hertogenbosch in groten getale sierde, vormden namelijk een extra bron van bedreiging. (Zie bijlage: afbeelding 8) Houten gevels sierden overigens altijd de straatzijde, maar zijn nooit gesignaleerd aan de achterzijde van burgerhuizen.²³ Waarschijnlijk was dit verboden omdat men in geval van brand wél de voorgevel omlaag kon halen, maar de achtergevel niet, omdat daar geen plaats voor was.²⁴

Gevelontwikkeling

De stad kende tot dusver voornamelijk houten gevels. Dat was ook zo in de Hinthamerstraat. De geveltoppen waren in de regel uitgerust met een middenvenster en niet met een hijsluik.²⁵

In de periode dat de stad voornamelijk houten gevels kende, bestonden er in 's-Hertogenbosch ook grote glaspuien.²⁶ Zelfs in de toppen kon de pui van glas zijn en omvatte soms wel drie of vier vakken. Deze puien dienden beschermd te worden door een overkraging van de kap zodat het bovenste puntje van de top naar voren kwam.²⁷ Hinthamerstraat 96, of huis 'De Zalm', had een hoge zolderpui met een kapoverkraging. (Zie bijlage:

²⁰ Heijden 1983 (zie noot 18), p. 277.

²¹ Heijden 1983 (zie noot 18), p. 277.

²² Sasse van Ysselt 1975 (zie noot 17), pp. 46-47.

²³ Sasse van Ysselt 1975 (zie noot 17), p. 53.

²⁴ Sasse van Ysselt 1975 (zie noot 17), p. 54.

²⁵ Meischke, R., H.J. Zantkuijl en P.T.E.E. Rosenberg, *Huizen in Nederland. Noord-Brabant en de oostelijke provincies* (deel 4), Amsterdam/Zwolle 2000, p. 65

²⁶ Meischke 2000 (zie noot 25), p.64.

²⁷ Meischke 2000 (zie noot 25), p.64.

afbeelding 9 en 10)

In 1615 werd de bevolking door het stadsbestuur aangespoord om stenen gevels te gaan plaatsen. Om het aantrekkelijk te maken, mochten de kosten van een derde van de stenen worden gedeclareerd bij de gemeente.²⁸ De gevels die vervolgens in de Hinthamerstraat in de 17de en 18de eeuw werden gebouwd ter vervanging van houten gevels, kennen we nu als Oud-Hollandse gevels. Ze waren te herkennen aan hun klok- of trapgevels.²⁹ (Zie bijlage: afbeelding 11) Trapgevels werden zogenaamd als scherm vóór het huis geplaatst, dat hierdoor haast onzichtbaar werd.³⁰

In 1985 is een stadsmaquette vervaardigd in opdracht van het Noord-Brabants museum. Deze maquette laat door een stadsreconstructie zien hoe deze gevels eruit hebben gezien. (Zie bijlage: afbeelding 12) Hoewel de reconstructie een momentopname is, geeft het een globaal beeld van de waarschijnlijke ontwikkeling van panden en gevels in 's-Hertogenbosch. Maar echt oud werden deze Oudhollandse gevels niet: aan het einde van de 19de eeuw zijn ze bijna allemaal afgebroken door Bossche metselaarsbazen.³¹ Zij vonden de met zandsteen versierde trapgevels van baksteen niet modern genoeg en plaatsten daarvoor in de plaats rechthoekige gevels, met een rechte gootlijst, die bekend staan als lijstgevels. Maar het waren niet alleen Bossche, anonieme metselaarsbazen die veranderingen doorvoerden aan de gevels in de Hinthamerstraat. De Belg P.J. de Zutter trad als één van de vele allochtone stadsarchitecten in dienst en ontwierp tijdens zijn aanstelling een aantal gebouwen, waaronder Hinthamerstraat 176.³² (Zie bijlage: afbeelding 13)

Er is weinig noemenswaardigs behouden aan Bosch gevelschoon, maar er is wel sprake van een zeer gefaseerde totstandkoming: van houten gevels, naar stenen gevels, naar Oud-Hollandse klok- of trapgevels en ten slotte naar de huidige lijstgevels. (Zie afbeelding titelblad)

Indeling

De panden in de Hinthamerstraat zijn van diverse grootte en de kenmerkende bouwstijl is niet in één categorie te plaatsen. Als geheel maken de gevels deel uit van een fraaie, sluitende rij. De onderpuien hebben ook altijd goed bij elkaar gepast, totdat de functie van de woonhuizen gedeeltelijk veranderde doordat winkelruimtes de voorhuizen

²⁸ Sasse van Ysselt 1975 (zie noot 17), p.48.

²⁹ J.A.M. Roelands, *Straat in Straat uit. Een wandeling door de oude binnenstad van 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch / Adr. Heinen, 1984, p. 54.

³⁰ Meischke 2000 (zie noot 25), p.14.

³¹ Sasse van Ysselt 1975 (zie noot 17), p.52.

³² Meischke 2000 (zie noot 25), pp. 159-160.

innamen. Wat er in het pand te doen of te kopen viel, werd door de onderpui uitgedragen naar buiten.³³

De huizen waren opmerkelijk smal en vrij lang.³⁴ (Zie bijlage: afbeelding 14) Geen van deze huizen hadden zijkamers. De bescheiden bouwruimte van de stad zorgde voor een meestal gedwongen samenvoeging van winkel en woonhuis in hetzelfde pand.³⁵ De woonhuizen in de Hinthamerstraat ontleen hun indelingen door de ambachten die binnen werden beoefend. Het voorhuis beneden diende waarschijnlijk vaak als winkel en het achterhuis als werkplaats.³⁶ Op zolder bevond zich de pakzolder, die meestal erg groot was. De oppervlakte van de zolder werd door het realiseren van een overkraging iets omvangrijker dan de verdiepingen eronder.

Aan het einde van de Hinthamerstraat stonden veel huizen van patriciërs en dat maakte dit deel tot een deftige buurt.³⁷ (Zie bijlage: afbeelding 15) De patriciërs verdienden hun geld elders en anders, waardoor hun huizen niet waren uitgerust met een winkelgedeelte. Opvallend is dat dit deel van de Hinthamerstraat nog altijd geen winkels heeft.

Invloeden van buitenaf

's-Hertogenbosch en andere steden in het rivierengebied waren op Dordrecht gericht, de oudste stad van Holland.³⁸ Deze stad had een schat aan architectuur voor woonhuisgevels en gold als een goede leeromgeving voor metselaars.³⁹ De Dordtse driepas werd rond 1550 in 's-Hertogenbosch toegepast. Door deze Hollandse invloed kwamen er ook bogen boven de vensters in het zuiden van Nederland.⁴⁰ De toepassing van deze bogen kennen we ook uit de kerkelijke architectuur. Bij woonhuizen omhelsde de daklijn een drielobboog. Dit versieringsmotief kwam ook bij stenen gevels voor. Het 'Neynsels gasthuis' (Hinthamerstraat 92) had een rijke, vervallen top met drielob en een touwornament dat venster en dierfiguren omvatte.⁴¹ (Zie bijlage: afbeelding 16 en 17)

Het Hollands classicisme verspreidde zich begin 17de eeuw over Nederland als bouwstijl. Deze stijl sloeg in 's-Hertogenbosch alleen niet aan.⁴² Hinthamerstraat 164, 'De Ganzenpoort', uit 1645 heeft een pilastergevel,

³³ H. Molhuysen 'Fraaie gevelrij Hinthamerstraat valt pas op van een afstand', *Brabants Dagblad* 7 oktober 1988.

³⁴ Sasse van Ysselt 1975 (zie noot 17), p.54.

³⁵ Davidson Cragoe, C., *How to read buildings*, London 2008, p.21.

³⁶ Sasse van Ysselt 1975 (zie noot 17), p.54.

³⁷ Roelands 1984 (zie noot 29), p. 56

³⁸ Meischke 2000 (zie noot 25), p. 119.

³⁹ Meischke 2000 (zie noot 25), p. 119..

⁴⁰ Meischke 2000 (zie noot 25), p.79.

⁴¹ Meischke 2000 (zie noot 25), p. 65.

⁴² Meischke 2000 (zie noot 25), p.136.

welke we daarentegen als enige kunnen interpreteren als een vroege poging tot het classicisme.⁴³ (Zie bijlage: afbeelding 18) De gevel met vier vensters toont een Romeinse orde naar Scamozzi met Korinthische pilasters. Het hoofdgestel is gereduceerd. De gevel is versierd met flinke festoenen.⁴⁴

VERGELIJKEND WOONHUISONDERZOEK

Over een aantal woonhuizen is veel informatie te vinden. Jarenlang is er onderzoek gedaan door onder andere de gemeente 's-Hertogenbosch. Op www.s-hertogenbosch.nl kan iedereen, inwoner of niet, verslagen lezen over de huidige gang van zaken betreffende bouwhistorisch onderzoek in de Hinthamerstraat en de rest van de stad. Onderstaande gegevens ontleen ik van deze website, omdat het bouwhistorisch onderzoek nog niet gepubliceerd is.

Hinthamerstraat 85-87

In de 15de en 16de eeuw is dit huis gebouwd. Het huis is ingedeeld met een voorhuis met daarachter een vast achterhuis. Daartussen bevindt zich een brandmuur. Deze indeling blijkt karakteristiek voor woonhuizen in de Hinthamerstraat en heet een Bossche indeling. De lijstgevel is gepleisterd en het is nog altijd goed te zien dat er oorspronkelijk twee voordeuren in de gevel zaten. (Zie bijlage: afbeelding 19) Zo konden tegelijkertijd twee families het pand bewonen, maar waarschijnlijk werd de begane grond gebruikt als winkel.⁴⁵ Het achterhuis is eerder gebouwd: al rond 1420. Het voorerf aan de straatzijde was toen nog onbebouwd. Rond 1550 is dit voorerf ook bebouwd. De begane grond is onderkelderd, en alleen de kelder onder het achterhuis heeft een tongewelf. Deze kelder is ook iets smaller dan het pand. Er is verder sprake van één verdieping en een zolder. Achter het huis is een achterterrein te vinden.⁴⁶

Het huis heeft balklagen met moer- en kinderbinten van eiken. Deze constructie stamt uit de 16de eeuw. Het voorhuis heeft vier balkvakken en het achterhuis twee. In het achterhuis is de balklaag beschilderd met sjablonen en dat is waarschijnlijk gebeurd rond 1570. (Zie bijlage: afbeelding 20) Onder deze beschilderde balklaag zitten consoles uit 1568. Aan de zijkanten hebben de consoles rolwerk en een acanthusblad siert de onderkant. (Zie bijlage: afbeelding 21)

⁴³ Meischke 2000 (zie noot 25), p.137.

⁴⁴ Meischke 2000 (zie noot 25), p.137

⁴⁵ Details pand ontleend aan: Gemeente 's-Hertogenbosch, monumentenonderzoek < <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=77DC2F07-8021-0F65-02B388E4BC3B83C5>> (29 juni 2011).

⁴⁶ Gemeente 's-Hertogenbosch (zie noot 45).

Er is nog een aantal andere ontdekkingen gedaan. Aan de achterkant van het voorhuis zijn sporen van een binnenpui gevonden. Hierachter zat een 19de eeuwse stucplafond en tegen de linker zijmuur zijn sporen van een rookkanaal gevonden.

Het metselwerk is ook opvallend te noemen. Er zijn namelijk kloostermoppen gevonden uit de vroege 13de eeuw. Dit zijn zeer grote bakstenen en de linker zijmuur is gedeeltelijk gebouwd met deze steen. Deze muur laat namelijk een bouwnaad zien en dat wijst op een aanbouw.⁴⁷

Hinthamerstraat 90

De lijstgevel van dit pand ziet er sober uit en is drie traveeën, of geveldelen breed. Dit huis heeft ook een Bossche indeling. Het huis is uitgerust met een voorhuis en daarachter een vast achterhuis, die zijn gescheiden door een brandmuur. (Zie bijlage: afbeelding 22) Onder het voorhuis bevindt zich een kelder. Het huis heeft een begane grond, één verdieping en een zolder. (Zie bijlage: afbeelding 23) De kap daarboven komt uit de 19de eeuw.⁴⁸ Op de plattegrond is te zien dat het huis is ingedeeld in zes balkvlakken, met nog originele samengestelde balklagen in het eerste, tweede, vijfde en zesde balkvlak.⁴⁹ Tijdens bouwhistorische waarnemingen zijn op de verdieping in het voorhuis geprofileerde kinderbinten gevonden. Een tweede opmerkelijk element zijn de boogfriezen aan de binnenzijde die doorlopen over de linkerzijmuur.⁵⁰

Hinthamerstraat 138

Eén pand, Hinthamerstraat 138, is in het bezit van Vereniging Hendrick de Keyser. Deze vereniging bezit en behoudt waardevolle huizen door heel Nederland. Waarschijnlijk is het oog van bouwhistorici op dit pand gevallen omdat het 16de eeuwse muur- en plafondschildering, prenten en een bijzondere cartouche herbergt. Deze vondst is noemenswaardig, maar verder niet relevant voor deze bachelorscriptie.

De gevel van het pand heeft een onopvallende 19de eeuwse uitstraling.⁵¹ (Zie bijlage: afbeelding 24) Vereniging Hendrick de Keyser heeft ontdekt dat de winkelpui ‘los’ voor het pand staat. Het pand staat met de achterzijde naar de zijrivier de Dieze en heeft een smal en diep erf. Het huis is ingedeeld met een voor- en achterhuis, die gescheiden zijn door een

⁴⁷ Gemeente 's-Hertogenbosch (zie noot 45).

⁴⁸ Tjon A Kauw, M., *De onderste steen boven. 25 jaar bouwhistorie in 's-Hertogenbosch. Diamantkoppen en basaltzuilen*, Utrecht / Matrijs, 2000, p. 167.

⁴⁹ Tjon a Kauw 2000 (zie noot 45), p. 167.

⁵⁰ Tjon a Kauw 2000 (zie noot 45), p. 167.

⁵¹ Vereniging Hendrick de Keyser, jaarverslag 2009, p. 12.

brandmuur. (Zie bijlage: afbeelding 25 en 26) In 's-Hertogenbosch was het gebruikelijk om voor- en achterhuizen te scheiden door zo'n brandmuur, omdat die muur het rookkanaal bevatte.⁵²

Omdat dit diepe huis gebouwd is op een lang erf, was het erg geschikt om het uit te bouwen met een keuken, achterhuis of achterkamer. Bij dit pand is gekozen voor een achterhuis. Onder het gehele gebouw ligt een kelder. (Zie bijlage: afbeelding 27) Deze stamt net als de kapconstructie, de balklagen en het muurwerk uit 1550.⁵³ Dit is gebleken uit dendrochronologisch onderzoek.⁵⁴ De vloeren, tussenwanden en plafonds in het voorhuis en op de eerste verdieping stammen uit het einde van de 19de eeuw. De balklagen van moer- en kinderbinten heeft laatgotische sleutelstukken.⁵⁵ Deze zijn aan het oog onttrokken omdat ze gedeeltelijk verborgen liggen in het 19de eeuwse stucplafond.⁵⁶

Zowel de goten als het dak hebben jarenlang gelekt, waardoor de balken, de kap en de vloer op zolder beschadigd zijn. Er is sprake van rottend hout, ongedierte en schimmel. Het casco is hierdoor wankel geworden en wordt nu hersteld. Een aantal bijzondere muurschilderingen, dat is aangetroffen achter lagen stucwerk, wordt nader onderzocht en beschermd. Voordat het pand functioneerde als winkelpand, werd het waarschijnlijk bewoond door iemand van de gegoede burgerij.⁵⁷

Hinthamerstraat 157

Even verder in de straat staat aan de rechterzijde het pand 'De Gulden Hand' of 'De Houten Hand'. De gevel is strak en sober. (Zie bijlage: afbeelding 28) Ook dit huis is gekenmerkt door de laatmiddeleeuwse woonhuisindeling met een voor- en vast achterhuis. Er is opmerkelijk veel van over gebleven: de beide zijmuren, de achtergevel, de kelder, de balklagen en de kapconstructies. De kap bestaat uit eiken dekbalkjukken met sporensparren en dakbescht.⁵⁸ Door dendrochronologisch onderzoek hebben bouwhistorici ontdekt dat de kapconstructies van het voor- en achterhuis dateren uit 1565. De consoles die zijn aangetroffen, stammen ook uit de 16de eeuw en daarom is het geloofwaardig dat dit huis rond 1565 gebouwd moet zijn.⁵⁹

⁵² Vereniging Hendrick de Keyser 2009 (Zie noot 48), p. 12.

⁵³ Vereniging Hendrick de Keyser, jaarverslag 2009, p. 14.

⁵⁴ Details pand ontleend aan: Vereniging Hendrick de Keyser < <http://www.hendrickdekeyser.nl/panddetail/406/.html>> (1 juni 2011).

⁵⁵ Vereniging Hendrick de Keyser 2009 (Zie noot 48), p. 12.

⁵⁶ Vereniging Hendrick de Keyser 2009 (Zie noot 48), p. 12.

⁵⁷ Vereniging Hendrick de Keyser 2009 (Zie noot 48), p. 12.

⁵⁸ Details pand ontleend aan: Gemeente 's-Hertogenbosch, monumentenonderzoek < <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=03AE1F4E-8021-0F65-0CF47631EEA6DA3C>> (18 mei 2011).

⁵⁹ Gemeente 's-Hertogenbosch (zie noot 58).

Het huis heeft een binnenplaats, die in 1903 is aangelegd. De achtergevel heeft een topgevel met top- en schouderstukken. Oorspronkelijk hebben er vensters in de gevel gezeten, maar op die plekken zijn nu gemetselde bogen waar te nemen. Deze achtergevel komt ook uit de 16de eeuw. Het is dus aannemelijk dat het huis in één keer is opgetrokken.⁶⁰ (Zie bijlage: afbeelding 29, 30, 31 en 32)

De naam van het pand wordt overigens door niemand toegelicht. Het gaat waarschijnlijk om een ambacht waar men veel met de hand werkte, bijvoorbeeld naaiwerk.

Hinthamerstraat 182

De gevel van Hinthamerstraat 182 is niet gepleisterd, maar van baksteen. (Zie bijlage: afbeelding 33) Ook dit pand heeft de typische ‘Bossche indeling’ met een voorhuis en een vast achterhuis. Het voorhuis is uitgerust met twee bouwlagen met daarboven een kap.⁶¹ Merkwaardig is dat het voorhuis aan de voorzijde nog een verdieping heeft onder een kap, die parallel staat aan de straat. Dit deel heeft dus drie verdiepingen, de rest van het voorhuis twee. Het achterhuis is ook uitgerust met twee bouwlagen, een kelder en een kap. Alleen op de begane grond is het achterhuis van enorme breedte omdat het gebied achter Hinthamerstraat 180 bij deze woning is getrokken. Dit is waarschijnlijk gebeurd rond 1850.⁶²

In dit huis staat ook een brandmuur. Het metselwerk in dit pand is origineel en is zowel aangetroffen in de brandmuur als in de rechter en linker zijmuur van het voor- en achterhuis.⁶³ Dit metselwerk blijkt middeleeuws te zijn door de karakteristieke afmetingen: 28cm bij 12,5cm bij 7cm. Dit formaat baksteen is niet eerder gevonden in huizen die buiten de eerste stadsmuur lagen.⁶⁴ Bouwhistorici hebben niet kunnen achterhalen hoe dit woonhuis er destijds heeft uitgezien. Daarom weet men ook nog niet of de woonhuistypologie hetzelfde was binnen de eerste en buiten de eerste stadsmuur. Dit pand is namelijk in de 15de eeuw verbouwd en kreeg de standaard Bossche indeling, zoals hierboven beschreven.

Noemenswaardig is de vondst van een rijk stucplafond, empire-schouwen, stucwerk met Korinthische kapitelen en een eetkamerplafond met kleurige bloemschilderingen.⁶⁵

⁶⁰ Gemeente 's-Hertogenbosch (zie noot 58).

⁶¹ Details pand ontleend aan: Gemeente 's-Hertogenbosch, monumentenonderzoek < <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=356631AE-8021-0F65-076E98A915AB2315>> (20 mei 2011).

⁶² Gemeente 's-Hertogenbosch (zie noot 61).

⁶³ Gemeente 's-Hertogenbosch (zie noot 61).

⁶⁴ Gemeente 's-Hertogenbosch (zie noot 61).

⁶⁵ Gemeente 's-Hertogenbosch (zie noot 61).

Naast de huizen in de Hinthamerstraat, wordt er nog in tal van andere panden bouwhistorisch onderzoek gedaan door gemeente 's-Hertogenbosch. (Zie bijlage: tekstfragment 3)

KARAKTERISTIEK?

De huizen in de Hinthamerstraat, die hierboven staan beschreven, hebben allen een Bossche indeling. Maar is dit type indeling ook daadwerkelijk karakteristiek voor woonhuizen in 's-Hertogenbosch? Zijn er ergens in het land andere huizen te vinden, die op een lang, smal perceel zijn gebouwd en een voorhuis en een vast achterhuis hebben, die worden gescheiden door een brandmuur?

Neem bijvoorbeeld Kerkstraat 26 in Zaltbommel. (Zie bijlage: afbeelding 34) De reconstructie laat een samengevoegd, of complex huis zien uit omstreeks 1600. Het linker huis heeft een brandmuur, een voorhuis met een insteek en een achterhuis. Kritisch beschouwd zou het huis een Bossche indeling hebben, ware het niet dat er een gang rechts langs het achterhuis loopt. Deze gang zorgt ervoor dat het achterhuis nu eerder een achterkamer betreft. Het huis aan de Brink 47 in Deventer, zou dezelfde indeling hebben als de scheidingsmuur ook de brandmuur zou zijn. (Zie bijlage: afbeelding 35) In plaats daarvan is de achtermuur gebruikt als brandmuur en gaat de Bossche indeling voor dit huis niet op. Huis 'De Roode Toren' lag aan de Markt in Middelburg. (Zie bijlage: afbeelding 36) Dit stenen huis met houtskelet zou aan de eisen voldoen voor een Bossche indeling, als enkel en alleen de scheidingsmuur, en niet de achtermuur, als brandmuur fungeerde. Vismarkt 31 in Harderwijk heeft een indeling met een voorhuis, binnenhaard met insteek en een achterhuis. (Zie bijlage: afbeelding 37) Dit huis zou de Bossche indeling kunnen ontcrachten, als er onder de insteek geen extra muur zou zijn geplaatst. Wederom gaat de Bossche indeling alleen nog voor 's-Hertogenbosch op, en dat geldt niet alleen voor de Hinthamerstraat. De indeling van Verwersstraat 75 in 's-Hertogenbosch heeft namelijk exact dezelfde indeling als de huizen in de Hinthamerstraat. (Zie bijlage: afbeelding 38) Visstraat 6, een huis dat waarschijnlijk net buiten het eerste muurtracé is gebouwd, is binnen ook ingedeeld in een voorhuis met een vast achterhuis. Het voorhuis was voorheen onderkelderd en op de begane grond was waarschijnlijk een insteekverdieping.⁶⁶ Omdat een plattegrond ontbreekt, is niet met zekerheid te zeggen of er sprake is van een daadwerkelijke brandmuur.

⁶⁶ Details pand ontleend aan: Gemeente 's-Hertogenbosch, monumentenonderzoek <<http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=4ED31389-E0DD-DA37-C8D54111B81E81BA>> (29 juni 2011)

BEHOUD HINTHAMERSTRAAT

De afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten (BAM) van de gemeente 's-Hertogenbosch zet zich in voor het behoud van erfgoed van de stad. De gemeente attendeert inwoners van de binnenstad op de vroegere geschiedenis van hun pand. Deze inwoners kunnen veel informatie inwinnen door bijvoorbeeld verwachtingskaarten, waarop de bouwhistorische waarde van hun pand staat aangegeven.⁶⁷ Daarnaast besteedt de gemeente ook aandacht aan het behoud van gevels en puien. Zo dienen winkeleigenaren zich te houden aan de richtlijnen voor buitenreclame en het karakteristieke gevelbeeld van 's-Hertogenbosch.⁶⁸ Er is zelfs een stimuleringsregeling. Dat wil zeggen dat de gemeente financieel bij wil dragen als de eigenaar de pui of gevel in de 'juiste' stijl terug wil brengen.⁶⁹

CONCLUSIE

Na het verkrijgen van stadsrechten werd 's-Hertogenbosch onmiddellijk ommuurd. De aanleg van de Hinthamerstraat is logisch omdat 's-Hertogenbosch gesticht is op een dekzandrug. De eerste uitbreidingen van de stad volgen precies de hogere zandruggen vanaf de Markt. Daar hadden inwoners namelijk geen last van wateroverlast.

De Hinthamerstraat was een verbindingsweg naar het dorp Hintham. De straat was een zandweg en de eerste huizen waren vervaardigd uit hout, stro en riet, maar hadden wel een stenen bouw. In het midden van de 15de eeuw moesten de daken, voor een betere brandveiligheid, bestaan uit tegels of leien. Ook de gevels transformeerden: houten gevels werden vervangen door stenen gevels en kenden diverse versieringen. Vervolgens werden de stenen gevels vervangen door sobere, gepleisterde lijstgevels. Of dit een kwestie was van smaak of van verval, is niet duidelijk. De huidige gevels tonen veel gelijkens en achter de gevels blijkt ook dezelfde huisindeling schuil te gaan. Een zogenaamde 'Bossche indeling' typeert de woonhuizen in de Hinthamerstraat. De huizen hebben een voorhuis en een vast achterhuis, die door een brandmuur zijn gescheiden. Vergelijkend onderzoek toont aan dat deze indeling daadwerkelijk typisch Bosch is. Hoewel een vergelijkbare indeling in andere steden voorkomt, voldoen alleen de huizen in 's-Hertogenbosch aan deze ordening. Waarom er voor deze indeling gekozen is? Waarschijnlijk kwam dat door de komst van de

⁶⁷ Folder gemeente 's-Hertogenbosch, *Kent u de geschiedenis van uw pand? Bouwhistorische waarden- en verwachtingskaart*, mei 2003.

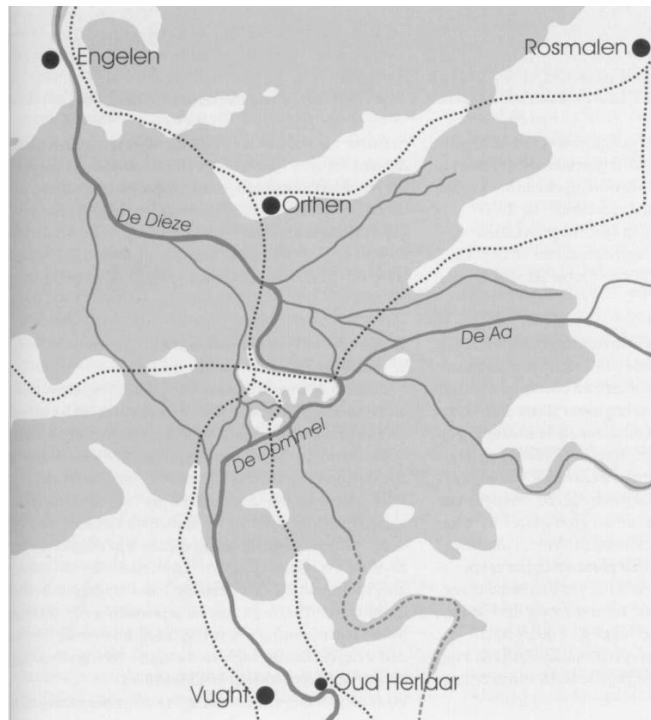
⁶⁸ Folder gemeente 's-Hertogenbosch, *Geef om uw gevel! Buitenreclame*' mei 2003.

⁶⁹ Folder gemeente 's-Hertogenbosch, *Geef om uw gevel! Puien*' mei 2003.

vele ambachtslieden omstreeks 1300. Wegens de ambachten die door hen werden beoefend, werd het voorhuis ingericht als winkel en het achterhuis als werkplaats. De huizen kregen hierdoor naast het wonen een nevenfunctie.

De gemeente 's-Hertogenbosch besteedt zowel tijd aan onderzoek naar de bouwhistorie van panden in de Hinthamerstraat, als aan het behoud van panden en gevels. Zo blijft de verbinding, die gelijk met de tweede ommuring tot stand kwam, met Hintham gehandhaafd. De huizen in de Hinthamerstraat zijn evenzo gelijk: van binnen en buiten.

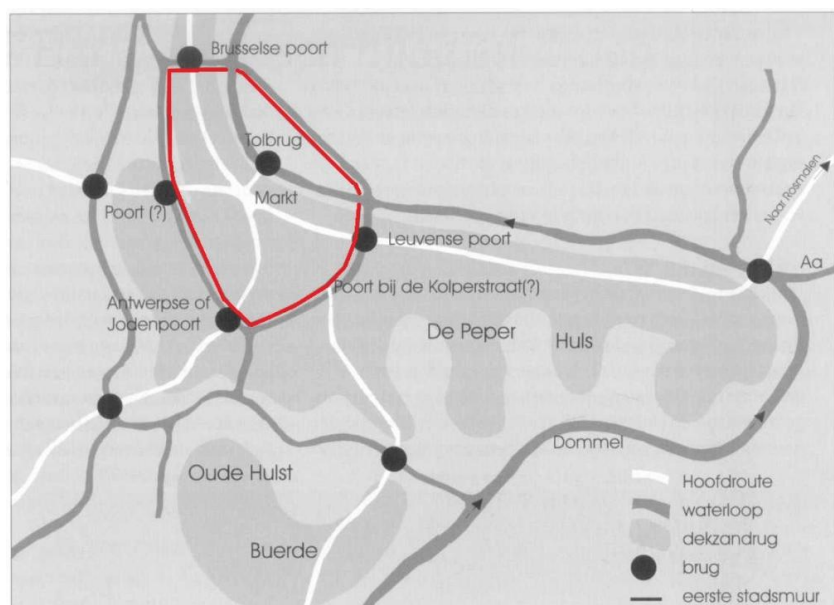
BIJLAGE

Afbeelding 1
 Situatie begin 13de eeuw. De rivieren Dommel en Aa vloeien voort in de Dieze. Het latere 's-Hertogenbosch ligt op een noordelijke uitloper van de grote dekzandrug aan de Dieze.
 Scan uit: *De onderste steen boven. 25 Jaar bouwhistorie in 's-Hertogenbosch*, p. 191.

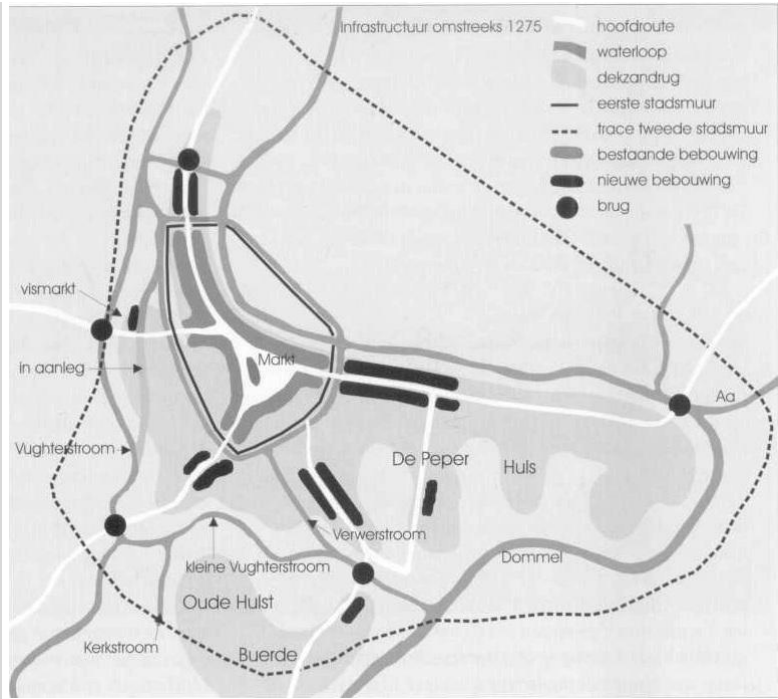
“In dit Bosch”, zoo schreef Pelgromius, “heeft de Hertoch een hutte op gheslagen, so voor syne honden ende peerden als hy ter jacht ginck als oock voor de menschen om voor den reghen ende groote hitte daerin te schuylen. Deze hutte is daerna *het Hasewijnt* gheenaemt ende staet alsnoch op de Merckt. Des Hertoghs jaghers hebben deze hutte met eenen graft omgraven om hen tegens 't ghewelt haerder vyanden te versekeren, want daer was eenen grooten twist geresen tusschen hen ende de jaghers van den Graeff van Megen, overmidts dat sy onder het ghebiedt van den ghemelden Graeff ghecome waren, volghende haere honden, die daer ofte verdwaelt waren of door al te groote hitticheyt het wilt hebben gevolcht, waerover sy van des Graefs jaghers seer zijn gheslagen ende gewont, alsof sy he onderstaen hadden in eens anders jacht te jagen. Dit heeft de Prins so qualijck ghenomen, dat hy die van Meghen dwonck de ghedooode honden met de achterste voeten om hooch te hanghen ende die gheheelijck, tot een amende, met coren te overgieten ende te bedecken”.

Tekstfragment 1
 Uit: *Beschrijvinghe der stad van 's Hertogenbosche*, Jacob van Oudenhoven, 1670

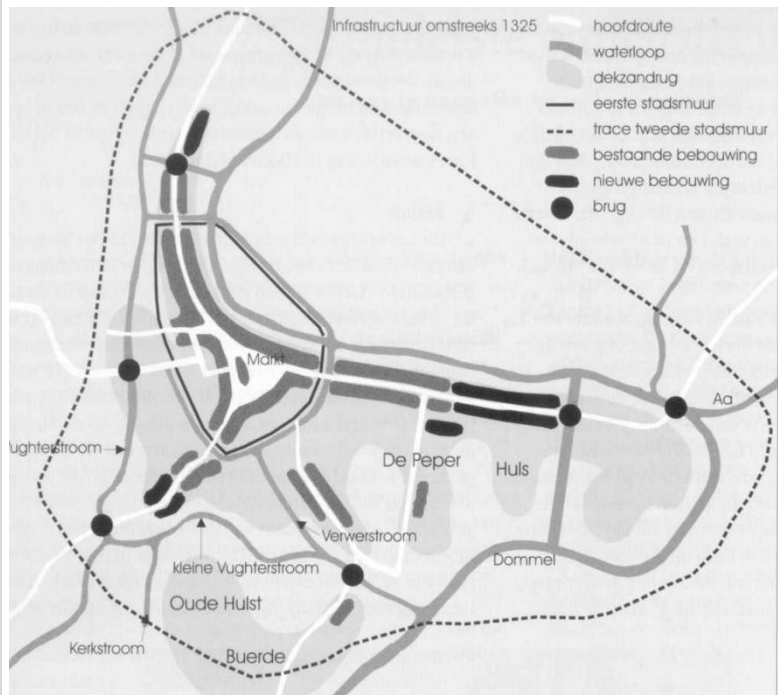

Afbeelding 2
 Situatie begin 13de eeuw. 's-Hertogenbosch met haar eerste ommuring gebouwd op een hogere zandrug.
 Scan uit: *De onderste steen boven. 25 Jaar bouwhistorie in 's-Hertogenbosch*, p. 192.

Afbeelding 3
 De eerste uitbreidingen binnen het tweede muurtracé.
 Scan uit: *De onderste steen boven. 25 Jaar bouwhistorie in 's-Hertogenbosch*, p. 194.

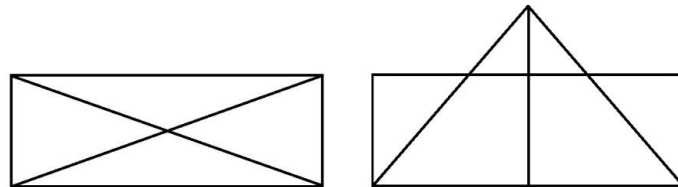
Afbeelding 4
 Steeds meer huizen worden buiten de eerste ommuring gebouwd. Men volgt daarbij nog steeds de hoger gelegen zandrug.
 Scan uit: *De onderste steen boven. 25 Jaar bouwhistorie in 's-Hertogenbosch*, p. 195.

Afbeelding 5
 Hoogtekaart van het dekzand in de binnenstad van 's-Hertogenbosch.
 (Scan uit: *'s-Hertogenbosch van straat tot stroom*, A. van Drunen, p.19)

Het stadsontwerp heeft wellicht een bijzondere achtergrond. Jan van der Eerder veronderstelt dat de gelijkbenige driehoek, volgens Plato het symbool van het volmaakte, de grondslag vormt voor het Bossche stadsontwerp. De driehoek komt voort uit de rechthoek van Horus (L:H = 2:1). Als er in deze rechthoek diagonalen worden getrokken ontstaan er hoeken van 26 graden en 33'54". Door deze hoeken te verdubbelen ontstaat een driehoek die exact overeenkomt met de verhoudingen van de piramides in Egypte. De basis, de hoogte en de opstaande zijde van de driehoek verhouden zich als 6 : 4 : 5. Dit figuur is bekend als de driehoek van Pythagoras. Deze laat zich op zijn beurt weer verdelen in twee rechthoekige driehoeken met een exacte verhouding 3 : 4 : 5.

Vanuit de rechthoek van Horus is nog een tweede driehoek te

construeren, die gelijk is aan de eerste. Zijn top is niet naar boven maar naar beneden gericht. Samen vormen ze het hexagram. Het diende in vele oude steden als basis voor het stadsontwerp en het stratenplan. Het stadsplan van 's-Hertogenbosch is niet afgeleid van het hexagram maar van de hierboven beschreven driehoek. Daarin zijn de drie hoofdstraten Hinthamerstraat, Vughterstraat en Orthenstraat dominant. Deze stadswegen eindigen alle drie in het centrum, de Markt. Daar vestigden zich de kooplieden en edelen. Het middelpunt van de Markt vormt de in 1977 door de archeologische dienst blootgelegde oude waterput. Deze put is precies in het centrum van de driehoek gelegen.

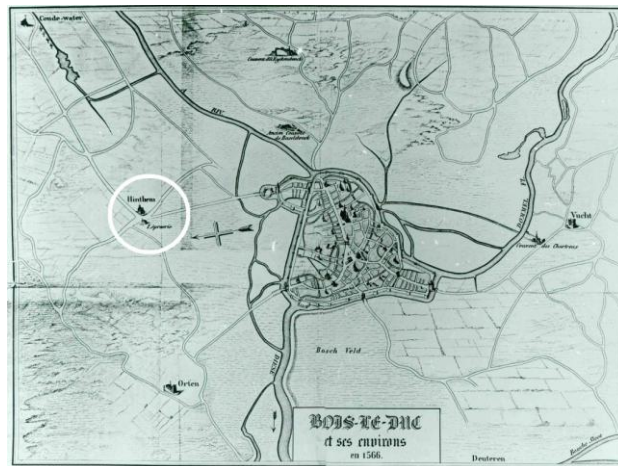
Tekstfragment 2

Uit: 's-Hertogenbosch. Een rijke, roerige en roemruchte historie, W. Kops, pp. 22-23.

Afbeelding 6

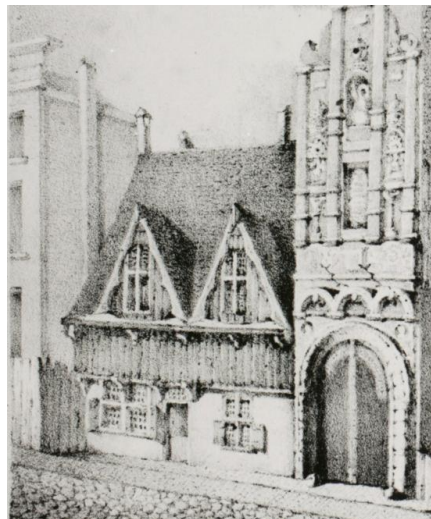
Het dorp Hintham ter hoogte van 's-Hertogenbosch.

(Van: <http://www.bossche-encyclopedie.nl/Algemeen/plattegronden.htm>)

Afbeelding 7

Prent (1841) van Hinthamerstraat 94 met een kap van stro of riet. Rechts van het huis is de voorgevel van het Zwanenbroedershuis te zien. Bekend onder nummer 0000486 bij stadsarchief 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 8

Het laatmiddeleeuwse straatbeeld van 's-Hertogenbosch werd grotendeels bepaald door houten gevels. (Achter deze huizen gingen meestal stenen huizen schuil.)

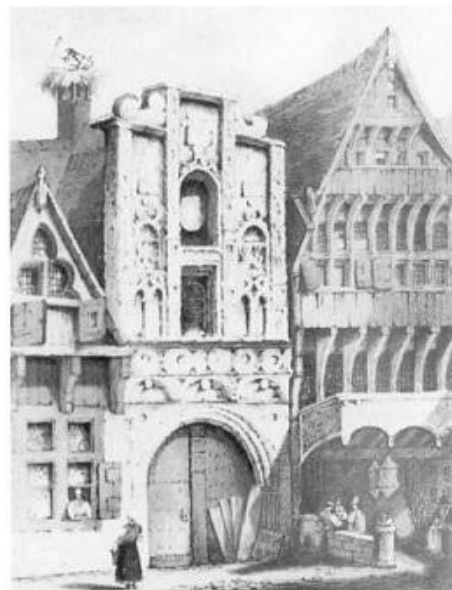
(Scan uit: *'s-Hertogenbosch bestaat nog! De herontdekking van een belangrijke middeleeuwse stad* K.J. Steenhouwer, p.33)

Afbeelding 9 (links)

Rechts huis 'De Zalm'. De hoge pui wijst op een insteek. (Steendruk van 1832 naar een tekening van Samuel Prous).

Scan uit: *Huizen in Nederland, deel vier*, p. 64.

Afbeelding 10 (rechts)

Een geveltopy met een forse overkraging

Scan uit: *Huizen in Nederland, deel vier*, p. 64.

Afbeelding 11

'Sint Marten', een van de weinige huizen die nog een klokgevel heeft, gezien vanaf het Sint Janskerkhof

(Scan uit: *Straat in Straat uit. Een wandeling door de oude binnenstad van 's-Hertogenbosch*, J.A.M. Roelands, p.55)

Afbeelding 12

Scan uit: *Historische maquette*

's-Hertogenbosch : stad & vesting, Margriet van Boven, p.79.

Afbeelding 13

Rijksmonument Hinthamerstraat 176.

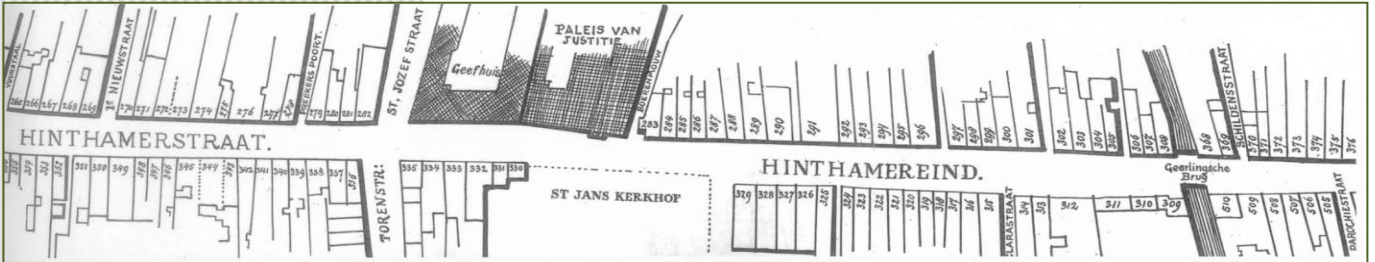
Van: http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:s-Hertogenbosch_Rijksmonument_21641_Hinthamerstraat_176.JPG

Afbeelding 14

Kadasterkaart met lange, smalle huizen.

Scan uit: *De volkstelling van 1807/08, J.L. van Zanden, J.L. p. 34.*

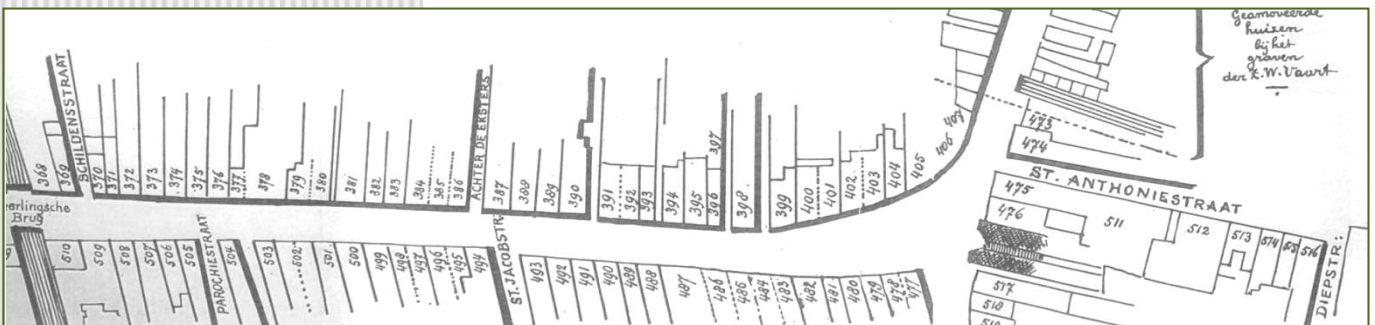

Afbeelding 15

Kadasterkaart van laatste deel

Hinthamerstraat met Patriciërshuizen.

Scan uit: *De volkstelling van 1807/08, J.L. van Zanden, J.L. p. 36.*

Afbeelding 16 (links)

Hinthamerstraat 92: voorgevel van het 'Neynsels Gasthuis'. Het gebouw is tot 1839 bewaard gebleven. Getekend door A. Oltmans in 1838. Stadsarchief 's-Hertogenbosch, bekend onder identiteitnummer 0000484

Afbeelding 17 (rechts)

Tekening van het 'Neynsels Gasthuis' met houten voorgevel. Getekend door Antonie Willem Hendrik Nolthenius 's-Hertogenbosch, bekend onder identiteitnummer 0054776

Afbeelding 18

Hinthamerstraat 164, 'De Ganzenpoort', heeft een Romeinse orde naar Scamozzi, een gereduceerd hoofdstengel en festoenen
Scan uit: *Huizen in Nederland, deel vier, p. 137*

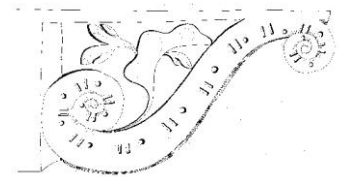
Afbeelding 19 (links)
 Voorgevel Hinthamerstraat 85-87 met twee
 voordeuren.
 Scan uit: *Mijn huis - mijn monument, Deel
 III, 2003, p. 121.*

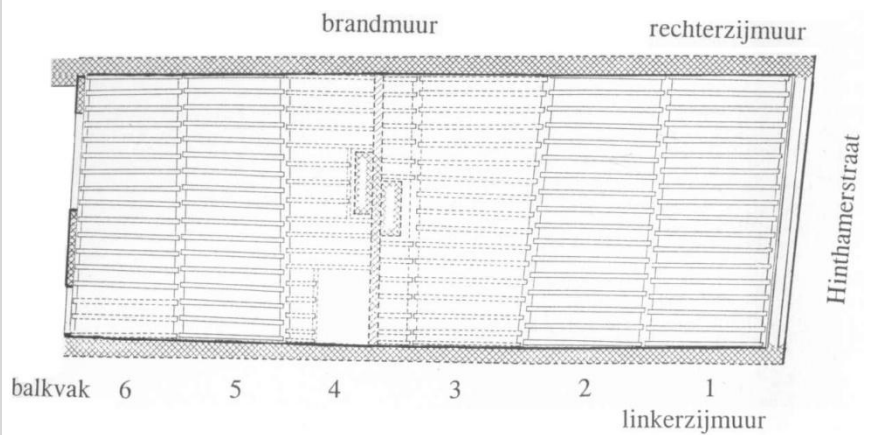
Afbeelding 20 (links)
 De beschilderde balklaag in het achterhuis
 (Van: [http://www.s-
 hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=77
 DC2F07-8021-0F65-02B388E4BC3B83C5](http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=77DC2F07-8021-0F65-02B388E4BC3B83C5))

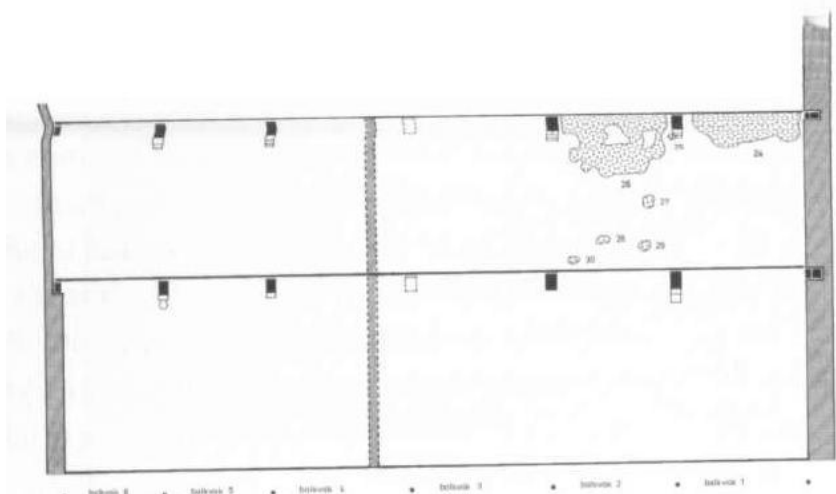
Afbeelding 21 (rechts)
 Tekening van de console die stamt uit 1568
 (Van: [http://www.s-
 hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=77
 DC2F07-8021-0F65-02B388E4BC3B83C5](http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=77DC2F07-8021-0F65-02B388E4BC3B83C5))

Afbeelding 22
 Hinthamerstraat 90. Plattegrond van de
 begane grond, met de gereconstrueerde
 brandmuur en de indeling van de
 balkvakken.
 Scan uit: *De onderste steen boven. 25 Jaar
 bouwhistorie in 's-Hertogenbosch, M. Tjon A
 Kauw, p. 167.*

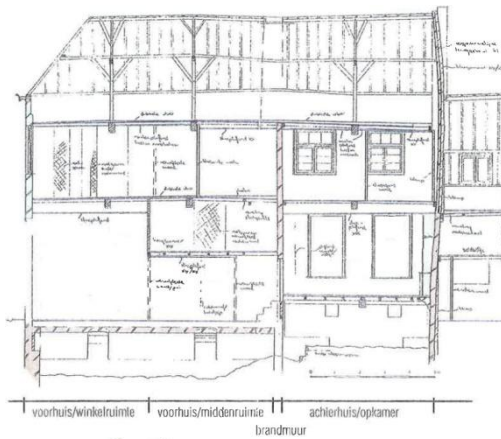
Afbeelding 23
 Hinthamerstraat 90. Aanzicht van de rechter
 zijmuur.
 Scan uit: *De onderste steen boven. 25 Jaar
 bouwhistorie in 's-Hertogenbosch, M. Tjon A
 Kauw, p. 170.*

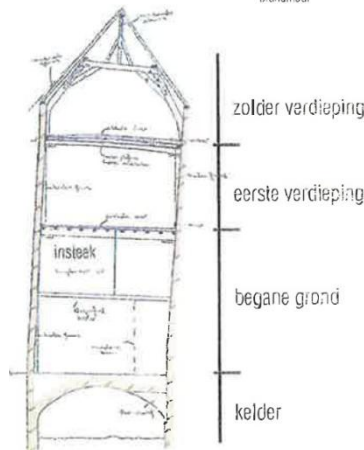
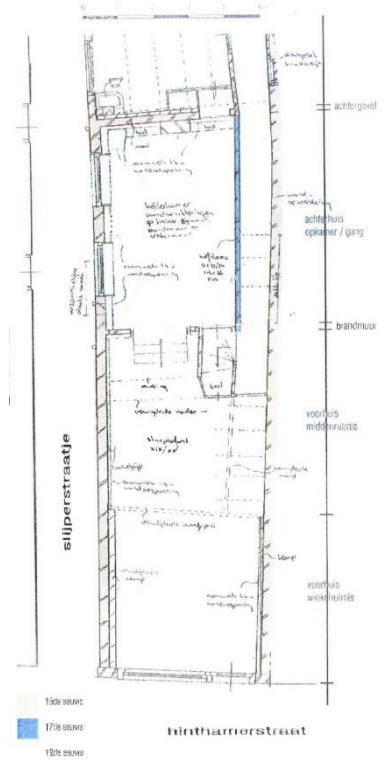
Afbeelding 24
 Gevel Hinthamerstraat 138
 Van
 <http://www.hendrickdekeyser.nl/upload/smfiles/Hinthamerstraat_138_Den_Bosch.pdf> 1 juni 2011

Afbeelding 25 (links)
 Langsdoorsnede Hinthamerstraat 138
 Van: <http://www.hendrickdekeyser.nl/upload/smfiles/Hinthamerstraat_138_Den_Bosch.pdf> 1 juni 2011

Afbeelding 26 (rechts)
 Plattegrond en Bossche indeling
 Hinthamerstraat 138
 Van: <http://www.hendrickdekeyser.nl/upload/smfiles/Hinthamerstraat_138_Den_Bosch.pdf> 1 juni 2011

Afbeelding 27
 Dwarsdoorsnede Hinthamerstraat 138
 Van: Van
 <http://www.hendrickdekeyser.nl/upload/smfiles/Hinthamerstraat_138_Den_Bosch.pdf> 1 juni 2011

Afbeelding 28
 Gevel Hinthamerstraat 157
 Van: http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:'s-Hertogenbosch_Rijksmonument_21614_Hinthamerstraat_157.JPG

Afbeelding 29 (linksboven)

Achtergevel en kap

Van: <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=03AE1F4E-8021-0F65-0CF47631EEA6DA3C>

Afbeelding 30 (rechtsboven)

Topgevel aan de achterkant van het huis

Van: <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=03AE1F4E-8021-0F65-0CF47631EEA6DA3C>

Afbeelding 31 (linksonder)

Muurankers

Van: <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=03AE1F4E-8021-0F65-0CF47631EEA6DA3C>

Afbeelding 32 (rechtsonder)

Kapconstructie

Van: <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=03AE1F4E-8021-0F65-0CF47631EEA6DA3C>

Afbeelding 33

Bakstenen gevel Hinthamerstraat 182

Van: <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=356631AE-8021-0F65-076E98A915AB2315>

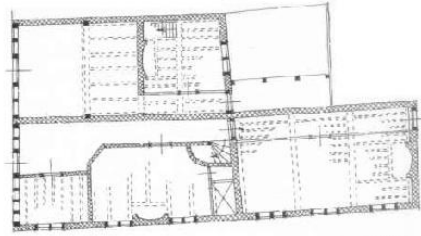
Tekstfragment 3

Lijst met panden in 's-Hertogenbosch die bouwhistorisch onderzoek ondergaan.

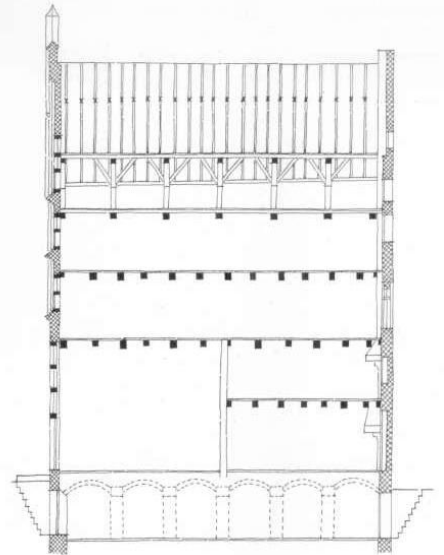
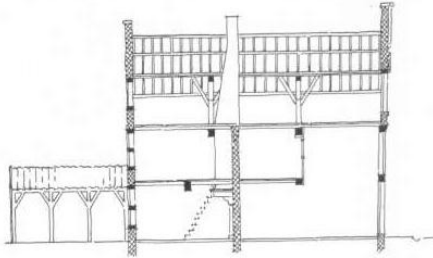
Van: <http://www.s-hertogenbosch.nl/content.cfm?contentid=15D8D968-9A9F-7111-DBF22A0F7E82AD09>

- [Verwersstraat 23](#)
- [Vughterstraat 43](#)
- [Markt 35](#)
- [Markt 1 \(stadhuis\)](#)
- [Hooge Steenweg 9](#)
- [Verwersstraat 10, 12 en 14-16](#)
- [Verwersstraat 63](#)
- [oude Sint Jacobskerk](#)
- [Markt 61](#)
- [Inventarisatie boerderijen](#)
- [Pensmarkt 30-34](#)
- [Sint Jorisstraat 15](#)
- [Gasthuisstraat 6](#)
- [Schilderstraat 3-13](#)
- [Kruisbroedersstraat 13-17](#)
- [Lange Putstraat 3-5](#)
- [Empelse Schans 2A](#)
- [Fonteinstraat 2](#)
- [Hinthamerstraat 68](#)
- [Visstraat 6](#)
- [Kolperstraat 14](#)
- [Hinthamerstraat 32](#)

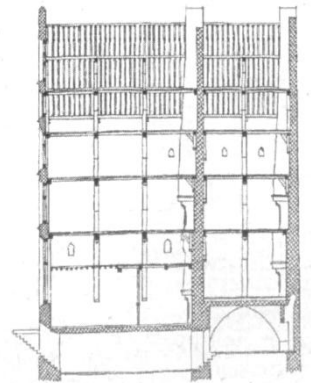
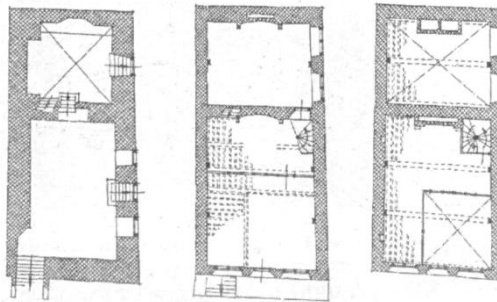
Afbeelding 34 (links)
Kerkstraat 26, Zaltbommel. Reconstructie
toestand begin 17de eeuw. Scan uit: *Huizen
in Nederland, deel vier*, p. 357.

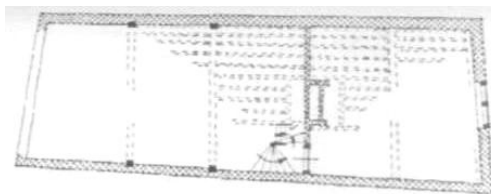
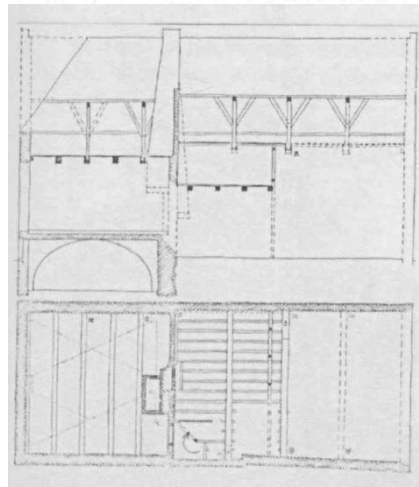
Afbeelding 35 (rechts)
Brink 47, Deventer. Reconstructie toestand
omstreeks 1495. Langsdoorsnede over Brink
47..Scan uit: *Huizen in Nederland, deel vier*,
p. 297.

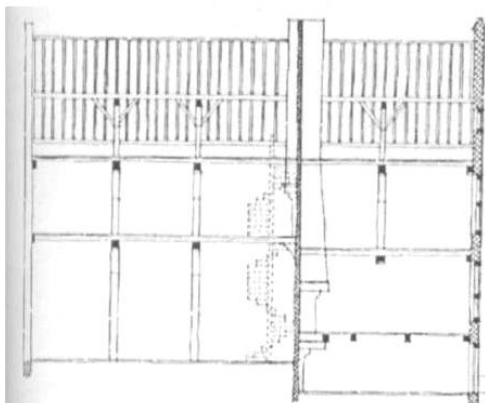
Afbeelding 36
Plattegronden en doorsneden van Huis 'De
Roode Toren' in Middelburg. Scan uit:
Huizen in Nederland, deel vier, p. 32.

Afbeelding 37
Langsdoorsnede van Vismarkt 31 in
Harderwijk. Scan uit: *Huizen in Nederland*,
deel vier, p. 28.

Afbeelding 38
Plattegrond, langsdoorsnede van
Verwersstraat 75 in 's-Hertogenbosch. De
deelmuur tussen het voorhuis en het
achterhuis bevat de rookkanalen. Scan uit:
Huizen in Nederland, deel vier, p. 32.

NOTEN EN GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Bosmans, J., A. Vos, *'s-Hertogenbosch. De geschiedenis van een Brabantse stad 1629-1990*, Zwolle / Waanders, 1997.

- Davidson Cragoe, C., *How to read buildings*, London 2008.
- Glaudemans, R., G. van Tussenbroek, *De Moerasdraak. Achthonderd jaar Bossche vestingwerken*, 's-Hertogenbosch / Adr.Heijnen, 1999.
- Kops, W., *'s-Hertogenbosch. Een rijke, roerige en roemruchte historie*, Zutphen / Koninklijke Wöhrmann, 2008.
- Kuiper, P.Th.J., *'s-Hertogenbosch. Stad in het hertogdom Brabant ca. 1185-1629* 's-Hertogenbosch / Adr. Heinen, 2000
- Meischke, R., H.J. Zantkuijl en P.T.E.E. Rosenberg, *Huizen in Nederland. Noord-Brabant en de oostelijke provincies* (deel 4), Amsterdam/Zwolle 2000.
- Roelands, J.A.M., *Straat in Straat uit. Een wandeling door de oude binnenstad van 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch / Adr. Heinen, 1984, pp. 52-58
- Sasse van Ysselt, A.F.O. van, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch / Adr. Heinen, 1975.
- Steenhouwer, K.J., *'s-Hertogenbosch bestaat nog! De herontdekking van een belangrijke middeleeuwse stad*, 's-Hertogenbosch / Stichting Archeologie en Bouwhistorie 's-Hertogenbosch, 1991.
- Willems, H. e.a. (red.), *De onderste steen boven. 25 jaar bouwhistorie in 's-Hertogenbosch*, Utrecht / Matrijs, 2000.

(Omdat er minstens 25 bouwhistorici hebben bijgedragen aan dit boek, in de vorm van een eigen hoofdstuk, refereer ik in de voetnoot aan de desbetreffende auteur en de naam van diens hoofdstuk.)

KRANTENARTIKELEN

- Molhuysen, H. 'Fraaie gevelrij Hinthamerstraat valt pas op van een afstand', *Brabants Dagblad* 7 oktober 1988.

ARTIKELEN

- Diverse delen van *Bossche bouwstenen* (v.a. 1979) Deel 1982: Tekst van lezingen met als onderwerp een aantal belangrijke Bossche gebouwen.
- Diverse delen van *Mijn huis, mijn monument* (2002-2003) Impressie van (woonhuis)monumenten in 's-Hertogenbosch en omgeving, waarbij bewoners vertellen over de geschiedenis van hun pand.
- Heijden, van der P.J., R. van der Laar, J.J. Luyckx, e.a. (red.), '800 jaar Den Bosch, de Bosschenaren en hun stadsbeeld' in: *Ach lieve tijd. 800 jaar Den Bosch en de Bosschenaren*, 's-Hertogenbosch 1983.

ANDERE BRONNEN

- Vereniging Hendrick de Keyser, jaarverslag 2009
- Diverse folders van gemeente 's-Hertogenbosch over gevel en huiswaarde

VERANTWOORDING AFBEELDING TITELBLAD

De afbeelding is een scan van een prentbriefkaart uit ongeveer 1950 van de Hinthamerstraat. De afbeelding, die vervaardigd is door Deha, is bij het Stadsarchief 's-Hertogenbosch bekend onder nummer 0054775.